

Załącznik nr 12 do Zarządzenia

Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB

Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY WIELKOPOLSKIEJ

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy wielkopolskiej,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związki Hodowców Owiec i Kóz – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy wielkopolskiej,
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia

Owca wielkopolska została wyhodowana w latach 1948 – 1976 na podłożu populacji pierwotnej białej świniarki i świniarki uszlachetnionej, kolejno: owcą wschodniofryzyjską, merynosem typu mięsnego i beriszonem, czyli tzw. owcą leszczyńską. W krzyżowaniu twórczym, oprócz świniarki i owcy leszczyńskiej, użyto merynosa polskiego i rasy Kent. Celem tego krzyżowania było wyhodowanie owcy o dwukierunkowym, mięsno-wełnistym użytkowaniu, przeznaczonej do chowu zarówno w małych jak i dużych stadach, w warunkach mniej intensywnego systemu niż wymagany dla chowu owcy merynosowej.

Prace hodowlane nad wytworzeniem rasy lokalnej zostały zakończone w 1976 roku otwarciem odrębnych ksiąg dla odmiany owca wielkopolska w ramach polskiej owcy nizinnej. Populacja owcy wielkopolskiej liczyła w tym czasie około 500 tysięcy sztuk, co dawało jej drugie miejsce po merynosie polskim. Liczne było też stado zarodowe tych owiec – 52,5 tys. macierek zapisanych do ksiąg zwierząt zarodowych (14,3% wszystkich owiec zapisanych do ksiąg).

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Zmiana kierunku użytkowania owiec w Polsce z mięsno-wełnistej na mięsny na początku ostatniej dekady XX w. spowodowała radykalne zredukowanie pogłowia owcy wielkopolskiej. Populacja utrzymywana w chowie czysto rasowym liczy obecnie ok. 1,4 tys. macierek.

W pozostałych stadach prowadzone jest krzyżowanie uszlachetniające z rasami wysokoplennymi (program doskonalenia plenności). W chowie czysto rasowym owce utrzymywane były przez wiele lat w trzech stadach: Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym Pianowo, powiat Kościan, w Rolniczym Gospodarstwie Doświadczalnym Brody, powiat Nowy Tomyśl i w gospodarstwie J. Kozaka w Pawłowicach, pow. Leszno. Wymienione stada zlokalizowano w rejonie pierwotnego występowania tej rasy i jej wcześniejszej odmiany – owcy leszczyńskiej.

Do najcenniejszych cech rasowych owcy wielkopolskiej, oprócz wysokiej jakości wełny krzyżówkowej, dobrego tempa wzrostu i zdolności do wykorzystania paszy w tuczu należą: mniejsze w porównaniu z merynosem wymagania środowiskowe dotyczące żywienia i warunków utrzymywania, odporność na motylicę, przydatność do drobnostadnego chowu. Walory użytkowe tej owcy umożliwiają wykorzystanie jej w mniej intensywnych systemach chowu, np. do wypasu gruntów czasowo wyłączonych z uprawy.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt metodami in situ polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozzerwalnie złączona jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to aby populacje chronione występowały na terenach swojego naturalnego występowania.

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej realizowany jest od roku 2000.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Rok	Liczba stad	Liczba macierek
2005	13	1376
2015	59	7272
2020	63	7867

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba macierek
2005	35	4560
2015	62	9012
2020	62	9750

Populacja owcy wielkopolskiej w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 4500 owiec matek. Obecnie programem ochrony zasobów genetycznych objętych jest 7867 maciorek (2020 r.).

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Aktualny status zagrożenia dla rasy = 2,2 wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie owca wielkopolska stwierdzono, że obecnie rasa ta wymaga dalszej ochrony.

5. Cel programu

Podstawowym celem programu jest:

- a) zachowanie i powiększanie czysto rasowej populacji owcy wielkopolskiej,
- b) stabilizacja i zachowanie wzorca rasowego między innymi poprzez wybór do programu owiec, których przodkowie od co najmniej 2 pokoleń należą do tej samej rasy,
- c) zachowanie istniejącej zmienności genetycznej.

Prace hodowlane prowadzone są w kierunku doskonalenia plenności maciorek, przy zachowaniu cennych cech rasowych w zakresie użytkowości wełnistej i mięsnej oraz umożliwiających ich chów w systemie półintensywnym.

6. Wzorzec populacji

Cechy pogłowia:

- a) wrazenie ogólne – owca średnio wysoka, bezroga, w typie mięsno-wełnistym,
- b) plenność – 140%, użytkowość rozplodowa - 120%,
- c) dojrzewanie płciowe – wczesne, maciorki mogą być pokrywane po raz pierwszy w wieku 8 miesięcy.

Cechy osobnicze:

a) pokrój - głowa średnio długa o jedwabistej sierści, tułów długi, dobrze związany za łopatkami, klatka piersiowa głęboka, szyja średnio długa, kończyny średniej długości o mocnym kośćcu, dobrze umięśnione uda, okrywa wełnista prawie zamknięta,

b) umaszczenie – białe,

c) masa ciała - dorosłe tryki 100-120 kg, maciorki 65-75 kg,

d) wełna – krzyżówkowa, cienka do średnio grubej, pole obrotu obejmuje głowę poza częścią twarzową, podbrzusze, a na nogach sięga stawu nadgarstkowego i skokowego.

Użytkowość – rasa mateczna o dobrej mleczności i średnio wysokiej plenności.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej obejmuje ocenę użytkowości rozplodowej i mięsnej zgodnie z przepisami dotyczącymi ras matecznych.

Ocena obejmuje następujące pomiary:

- masy ciała w wieku 2 dni,
 - masy ciała w wieku 56 dni,
 - masy ciała macierek i tryczków przy licencji,
 - masy ciała owcy przed każdą stanówką,
 - plenności życiowej maciorki,
 - masy miotu w wieku 56 dni,
 - typu wełny charakterystyczny dla rasy: wełna krzyżówkowa (BC-CD), okrywa prawie zamknięta.
- dotyczące określenia wydajności strzyżnej i wysadność wełny z kolejnych strzyż rocznych.

Dane dotyczące cech wełnistych będą pozostawać w dokumentacji stada. Nie przewiduje się ich przetwarzania elektronicznego.

7.1.2 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Prowadzony jest indywidualny dobór par do kojarzeń na podstawie analizy spokrewnień w celu ograniczenia inbredu. Do rozrodu przeznaczane są tryki z „indeksem plenności” równym lub wyższym od średniej populacji.

Obowiązkiem regionalnych związków jest prowadzenie racjonalnej gospodarki trykami celem zachowania jak najniższej wartości wskaźnika inbredu.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba maciurek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej realizowany będzie przez:

- hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Oweczarski oraz Regionalne Związki Hodowców Owiec i Kóz, prowadzące księgę hodowlaną oraz ocenę wartości użytkowej owiec,
- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomaganie realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,
- realizacji programu będą służyć badania naukowe dotyczące między innymi pełnej charakterystyki populacji, stopnia spokrewnienia, dystansu genetycznego do pozostałych typów owiec merynosowych, badania wełny w celu określenia parametrów fizykochemicznych, ocena przydatności tych owiec w mniej intensywnym systemie chowu z większym wykorzystaniem trwałych użytków zielonych, a także terenów odłogowanych,
- promocja rasy, a zwłaszcza produktów naturalnych, takich jak wełna, skóry i mięso jagnięce (np. nagrodzone wielkopolskie jagnię pieczone).
- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju tej rasy i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej powinien być realizowany na terenach naturalnego/historycznego występowania, głównie na terenie województwa wielkopolskiego, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy wielkopolskiej sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

IZ PIB. (2005). Program ochrony zasobów genetycznych owiec, s.92. Wyd. własne IZ PIB, Balice ISBN 83-60127-30-1.

Śliwa Z., Kozal E., Nowak A. (1975). Analiza użytkowości wełnistej owcy wielkopolskiej. Pr. Komis. Nauk Rol. Leś., PTPN, 39: 249-257.

Gut A. (1977). Owca wielkopolska. Owczarstwo 6: 10-12.

Klewiec J., Radomska M.J., Śliwa Z. (1980). The influence of certain factors on the prolificacy of Wielkopolska ewes. Pr. i Mat. Zoot. 24: 49-54.

Kozal E., Klewiec J., Steppa R. (1990). Odziedziczalność i powtarzalność plenności u owcy wielkopolskiej. Pr. Komis. Nauk Rol. Leś. PTPN, 69: 63-69.

Steppa R., Kozal E. (1991). Genetyczne parametry cech produkcyjnych owcy wielkopolskiej w stadzie Brody. Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego, 4: 37-43.

PZO. Program hodowlany owiec rasy świniarka.

Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH OWIEC RASY WIELKOPOLSKIEJ

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu.

**Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.**

DYREKTOR
dr Krzysztof Duda

